

IDEOLOGIA LIBERTĂȚII¹

Asist. drd. Andrei Trandafira,
Școala Națională de Studii Politice și Administrative, București

Abstract. *There is a whole family of ideologies which share freedom as their most important value. Presenting these ideologies, with their differences and their common assumptions, will give us a better means of critically analysing them. Relying on the ideas of thinkers such as Ludwig von Mises, Isaiah Berlin, Ayn Rand and others, I draw a sketch of the metaphysics and ontology of freedom, its conditions of possibility and its most important institutions.*

Ce este libertatea? În ce cred de fapt cei ce cred că libertatea e o valoare fundamentală? Cum poate fi ea promovată? Răspunsul la aceste întrebări va oferi o imagine a trunchiului ideologic comun pe care îl împărtășesc toți cei ce cred în libertate, fie că sunt liberali, libertarieni, anarhiști sau de alte orientări.

Ontologia și metafizica libertății

Libertatea este manifestă în acțiune². De aceea, o înțelegere adecvată a conceptului de libertate presupune înțelegerea logicii acțiunii. Entitatea fundamentală a universului descris prin intermediul unei logici a acțiunii este *agentul*. În absența agenților, evoluția universului poate fi înțeleasă în termeni exclusiv cauzali. Existența agenților în universul natural introduce un factor de nedeterminare a cursului natural al evoluției. Un agent poate *decide* să acționeze, modificând astfel cursul natural al evoluției. Condițiile de posibilitate ale unei acțiuni au fost identificate de către Mises³ și sunt următoarele:

- în primul rând, agentul trebuie să fie nemulțumit de starea în care se află, dorind de aceea să-și modifice condiția situația;
- în al doilea rând, agentul trebuie să-și imagineze o situație alternativă pe care o consideră dezirabilă situației curente. Această condiție revine la identificarea unui *scop*;
- în al treilea rând, agentul trebuie să considere realizabilă situația alternativă. Această condiție revine la identificarea unui set de *mijloace* pe care agentul speră să le folosească cu succes pentru a-și atinge scopul.

¹ Această lucrare este gândită ca partea introductivă a unei prezentări a ideologiilor ce au ca valoare fundamentală libertatea. Scopul ei este de a oferi o imagine de ansamblu asupra a ce înseamnă libertatea și cum poate fi ea promovată, imagine care să furnizeze grila de analiză pentru prezentarea și evaluarea critică a concepțiilor specifice din cadrul acestei familii ideologice. Textul are la bază ideile unor gânditori precum Mises, Hayek, de Jasay, Buchanan, Ostrom, Kirzner, Rand și alții.

² Această axiomă plus cele ce vor decurge în continuare are la bază viziunea praxeologică, formulată de către Ludwig von Mises, conform căreia trăsătura esențială a omului este cea de agent. Această viziune este expusă pe larg în Mises, 2000.

³ În aceeași Mises, 2000, pag. 13-14;

Deci, un *scop* reprezintă o stare alternativă a lumii considerată dezirabilă de către un agent, iar un *mijloc* reprezintă o modalitate prin care un agent încearcă să transforme starea actuală a lumii în starea alternativă considerată dezirabilă. Atingerea unui scop prin folosirea unor mijloace depinde de cunoașterea agentului⁴ și de constrângerile externe⁵. Ar mai fi de menționat faptul că un mijloc poate fi folosit pentru atingerea a mai multor scopuri, iar un scop poate fi atins prin folosirea a mai multor mijloace alternative. De asemenea, numărul scopurilor ce pot fi formulate este nelimitat, în timp ce mijloacele disponibile la un moment dat sunt întotdeauna finite.

Deși nu pot fi reduși la entități cauzale, agenții își desfășoară activitatea în lumea naturală, a cauzelor și a efectelor. Atingerea unui scop presupune modificarea lumii, obținerea unor efecte. Însă, cu toate acestea, modul în care înțelegem lumea are la bază o ontologie în care entitățile teleologice (agenții) sunt entități primitive, în aceeași măsură în care sunt și entitățile cauzale. De aceea, descrierea faptelor (spre deosebire de instituirea unor norme) nu se limitează doar asupra domeniului entităților și proceselor cauzale, ci și asupra domeniului entităților și proceselor teleologice.

Pentru a putea clarifica înțelesul conceptului de libertate, este necesară o scurtă clarificare a distincției descriptiv-normativ. Vocabularul descriptiv împarte universul de discurs în ceea ce există și ceea ce nu există. Vocabularul normativ împarte universul de discurs în ceea ce e corect și ceea ce e incorect conform unei norme. Astfel, orice agent este o ființă normativă, în măsura în care stabilindu-și un scop, împarte implicit cursurile posibile viitoare în *dezirabile* și *indezirabile*. Dealtfel, raționalitatea agenților nu este posibilă decât în contextul distincției normative dezirabil/indezirabil (norma care guvernează aplicarea distincției fiind scopul agentului). Înțelegerea scopurilor atât ca fapte cât și ca norme ar putea părea contradictorie. Însă, înțelegerea descriptivă a unui scop revine la a spune că un agent are anumite scopuri sau că nu are anumite scopuri. Iar înțelegerea normativă a unui scop revine la a spune că un scop determină ce anume este *dezirabil* și ce nu. Această ambivalență a perspectivelor se regăsește la toate conceptele valorice.

Din această perspectivă, putem reformula câteva concepte clasice de *libertate*. Perspectiva descriptivă asupra libertății ne permite să punem în evidență anumite aspecte ale realității. Astfel, conceptul existențialist de libertate are în vedere capacitatea agentului de a formula scopuri. Pe această linie, un agent este liber să-și stabilească ce scopuri dorește, iar în orice moment există cel puțin două stări alternative ale lumii între care poate alege. Conceptul de *libertate pozitivă*⁶ are în vedere capacitatea agentului de a-și atinge scopurile, iar cel de *libertate negativă* are în vedere lipsa constrângerilor exterioare care să obstrucționeze atingerea scopurilor. Aceste două concepte sunt graduale, orice agent fiind într-o măsură mai mică sau mai mare liber (pozitiv sau negativ). Mai mult, cele două concepte sunt corelate, gradul de libertate pozitivă depinzând de gradul de

⁴ Cunoașterea agentului determină măsura în care sunt atinse: selectarea unui scop realizabil, identificarea unor mijloace eficiente pentru atingerea aceluși scop, manipularea adecvată a mijloacelor în vederea atingerii scopului și evaluarea corectă a mediului extern în care va fi desfășurată acțiunea;

⁵ Constrângerile externe sunt date atât de mediul natural cât și de acțiunile altor agenți.

⁶ Expunerea clasică a conceptelor de libertate pozitivă și libertate negativă se găsește în Berlin, 1997. Însă, în viziunea lui Berlin cele două concepte nu numai că nu sunt corelative, ci sunt chiar incompatibile. Aceasta se întâmplă deoarece Berlin identifică libertatea pozitivă ca presupunând drept componentă esențială intervenția unui agent extern (statul) pentru realizarea ei.

libertate negativă, iar libertatea negativă fiind importantă în măsura în care permite creșterea libertății pozitive. În cele ce urmează, „libertate” va fi folosit în sensul pozitiv, ca exprimând gradul în care un agent este capabil să-și atingă scopurile (sensul negativ fiind de fapt inclus în cel pozitiv, și exprimând doar o fațetă a acestuia, cea a impactului mediului extern asupra capacității agentului de a-și urma scopurile).

În acest punct, putem explicita la ce revine considerarea libertății ca o valoare. Este un fapt că orice individ, în orice perioadă istorică și în orice cultură, are o capacitate mai mică sau mai mare de a-și atinge scopurile, fiind deci mai mult sau mai puțin liber. Valorizarea libertății revine la a considera dezirabil ca libertatea individului să fie cât mai mare. Libertatea poate fi valorizată doar pentru anumiți indivizi concreți sau poate fi valorizată ca principiu universal⁷. Valorizarea libertății doar pentru anumiți indivizi este realizată implicit de către orice individ față de el însuși, cu excepția sinucigașilor. Valorizarea libertății ca principiu revine la a considera dezirabil ca libertatea fiecărui individ să fie cât mai mare și/sau libertatea cumulată a tuturor indivizilor să fie cât mai mare. Cei ce valorizează libertatea ca principiu universal (fie că sunt ei liberali, libertarieni, anarhiști sau de altă orientare specifică) sunt ideologii libertăți, încercând să convingă câți mai mulți oameni să valorizeze libertatea la acest nivel.

Condiția de ideolog al libertății presupune angajarea față de o anumită viziune metafizică (pe lângă angajarea față de ontologia descrisă anterior). Conform acestei viziuni metafizice⁸, menirea omului este de a se auto-desăvârși prin intermediul propriei creativități și pe baza propriilor decizii. Mai mult, nu există o rețetă prin care se poate obține fericirea, fiecare individ fiind pe deplin responsabil pentru împlinirea propriei vieți. O viață autentică nu poate fi trăită decât în măsura în care ne urmăm propriile idealuri. De aceea, libertatea e o condiție esențială pentru a putea trăi o viață autentică. Însă, trăirea unei vieți autentice presupune recunoașterea vieții ca valoare în sine, ceea ce implică recunoașterea valorii vieților celorlalți.

Economia libertății

Coordonatele în care se desfășoară viața unui om singur pe o insulă sunt simple. Acesta își va atinge sau rata scopurile, exclusiv pe baza propriei cunoașteri și abilități. Însă situația devine complicată atunci când avem de-a face cu o societate de indivizi. În contextul interacțiunii dintre ei, libertatea individuală a acestora poate varia mult mai mult decât în cazul unui individ aflat singur pe o insulă: de la viziunea hobbesiană a războiului tuturor împotriva tuturor (în care libertatea tuturor e minimă), până la viziunile utopice în care libertatea tuturor este maximă. Între aceste extreme găsim societățile reale, în care libertatea individuală poate fi mai mică sau mai mare, mai egal sau mai inegal distribuită între membri.

În acest context evoluția posibilă a unei societăți o poate lua atât în direcția unei scăderi a libertății, cât și în direcția unei creșteri a acesteia. Ideologii libertății sunt aceia ce încearcă să schimbe direcția în care societatea lor se îndreaptă, spre o lărgire cât mai mare a libertății membrilor ei. Desigur, nu este suficient să ai intenții bune pentru a obține rezultate bune. Astfel,

⁷ Această dihotomizare este o simplificare a unei tranziții care este de fapt graduală plecând de la sfera individului și extinzându-se prin familie, trib, popor până la umanitate.

⁸ Aceasta viziune este pe deplin formulată de către Ayn Rand în doctrina sa, intitulată Obiectivism. Pentru detalii vezi Rand, 1964.

propuneri precum distrugerea statului, deși bine intenționate, au la bază o înțelegere superficială a fenomenelor sociale. Pentru a putea lărgi în mod eficient libertatea este necesară o foarte bună înțelegere a mediului social, a condițiilor care favorizează sau nu libertatea individuală.

Posibilitatea ca într-un context social libertatea indivizilor să fie mai mare decât dacă fiecare dintre ei ar trăi singuri pe o insulă presupune existența unei funcții de cooperare. Doar dacă cooperarea este posibilă, atunci într-un grup de oameni, fiecare poate beneficia de o libertate mai mare decât dacă ar fi de unul singur. Iar cooperarea este posibilă, în măsura în care mai mulți oameni își propun un scop comun, pe care îl pot atinge mai ușor împreună decât individual, dat fiind faptul că mijloacele avute la dispoziție sunt mai multe. Iar atingerea aceluși scop printr-un efort comun va mări libertatea fiecăruia, căci fiecare și-a atins propriul scop. În același timp, există și posibilitatea ca libertatea indivizilor să fie mai mică într-un context social decât în starea naturală. Astfel, un individ singur pe o insulă este constrâns extern (fiindu-i astfel diminuată libertatea) doar de factorii naturali. Însă, într-o societate acțiunile sale pot fi zădărnice și de acțiunile celorlalți indivizi.

Societatea în care libertatea membrilor săi ar fi maximă ar fi aceea în care cooperarea între membri este maximă⁹, iar constrângerea exterioară a unui membru de către alt membru ar fi minimă. Înțelegerea modului în care ne putem mări libertatea, presupune în primul rând înțelegerea instituțiilor care facilitează cooperarea și a celor ce diminuează constrângerile pe care indivizii le pot impune altor indivizi. În cele ce urmează, prin „instituție”¹⁰ se va înțelege o structură de angajamente și îndreptățiri asumate implicit de o parte suficient de mare a membrilor a unei comunități. În acest sens, subzistența unei instituții nu e posibilă decât pe fondul unei cooperări între indivizi, prin care aceștia mențin structura de reguli a instituției și asigură protejarea acesteia împotriva celor ce încearcă să beneficieze de pe urma efortului comun al celor ce contribuie la menținerea instituției (adică protecția împotriva *free-riderilor*¹¹). În acest sens, istoria omenirii este istoria cooperării, iar extinderea libertății se realizează prin descoperirea de noi instituții.

Însă, înainte de a trece la prezentarea instituțiilor specific umane, care permit creșterea libertății, ar trebui precizat nivelul de bază la care apare cooperarea. Precondiția fundamentală de care depinde posibilitatea de a urma scopuri este *supraviețuirea*. Un agent nu poate încerca să-și atingă scopurile decât dacă reușește să-și asigure supraviețuirea. Iar, dispunerea de cât mai multe mijloace crește probabilitatea de supraviețuire. Astfel, nivelul primar de cooperare se realizează în vederea asigurării supraviețuirii. Ne putem imagina comunitățile primitive ca subzistând doar în virtutea eficienței cu care ating acest scop comun, acela de a supraviețui. Mai mult, apariția oricărei comunități este posibilă doar pe fundalul recunoașterii probabilității crescute de a supraviețui a fiecărui individ, atunci când protecția este asigurată prin cooperare.

⁹ Aici poate fi sesizată eroarea comunismului. Cooperare maximă nu înseamnă că orice scop individual trebuie realizat împreună cu toți ceilalți membri ai comunității. Ci doar că indivizii ce se întâmplă să aibă același scop au posibilitatea (adică depinde doar de deciziile lor) de a-și uni eforturile pentru a atinge acel scop.

¹⁰ Abordarea care stă la baza celor spuse aici este cea a lui Ostrom în Ostrom, 1990;

¹¹ O expunere completă a problemei celor ce defectează de la furnizarea bunurilor publice se găsește în de Jasay, 1989.

Dacă cooperarea¹² primară necesară asigurării unei șanse mai mari de a supraviețui poate fi întâlnită și în cazul animalelor, nivelele ulterioare de cooperare sunt specific umane. Aceste nivele de cooperare permit subzistența instituțiilor fundamentale pentru protejarea și extinderea libertății, ce vor fi prezentate în continuare.

Instituțiile libertății

Instituția dreptului¹³

Atât timp cât supraviețuirea nu este asigurată, nu există nicio distincție între *forță* și *drept*. Dreptul unui individ se reduce la forța acelui individ de a și-l impune, iar cooperarea este posibilă în măsura în care e compatibilă cu faptul că fiecare își folosește toată forța disponibilă pentru a supraviețui. În această situație, angajamentele pentru o cooperare în direcția asigurării supraviețuirii sunt determinate de constrângerile externe, nefiind bazate pe recunoașterea vreunui drept al celuilalt.

Odată ce asigurarea supraviețuirii nu mai necesită utilizarea întregii forțe disponibile, devine posibilă apariția *drepturilor*. În esență, acestea presupun recunoașterea îndreptățirii celuilalt de a acționa în anumite feluri și de a urma anumite scopuri (când supraviețuirea era periclitată nu era recunoscută decât propria îndreptățire la viață, ceea ce însemna reducerea dreptului la forță).

Desigur, recunoașterea drepturilor celorlalți (care până atunci erau doar parteneri de conjunctură în vederea supraviețuirii) nu e în vreun fel necesar să apară. Mai degrabă, apariția ei este contingentă însă permite apariția unor noi nivele de cooperare. Este un fapt că orice om vrea cu orice preț să supraviețuiască. Asta înseamnă că orice scop secundar al unui individ va avea șanse să fie dus la îndeplinire fără împotrivirea unui alt individ, atât timp cât cel din urmă nu-și percepe viața ca fiind în vreun fel amenințată de acțiunile primului. Recunoașterea drepturilor celuilalt revine la recunoașterea ineficienței anumitor acțiuni (care periclitează viața celuilalt), ducând la neîntreprinderea acestora și permițând astfel, utilizarea forței în urmărirea unor scopuri constructive (care sunt pozitive pentru propria persoană, nefiind negative pentru celălalt).

Astfel, recunoașterea de drepturi devine vehiculul esențial care permite recunoașterea acțiunilor constructive, instituind un criteriu bazat pe ajustare reciprocă la acțiunile celorlalți. Nivelele ulterioare de cooperare, codificate în diverse instituții, vor avea toate la bază recunoașterea anumitor drepturi.

O problemă crucială a instituției drepturilor este legată de mărimea domeniului celor ce sunt recunoscuți ca purtători de drepturi. Recunoașterea de drepturi poate fi făcută doar de nevoie (deci pentru câți mai puțini) sau pe baza înțelegerii autentice a menirii lor (caz în care drepturile vor fi recunoscute tuturor celor ce le dețin și pentru că le dețin anterior și independent de recunoașterea noastră). În acest sens, istoria de până acum reflectă doar o vagă intuiție a valorii fundamentale și universale a libertății, fapt reflectat de imensele perioade pe

¹² Expunerea detaliată a modului în care strategiile cele mai eficiente pentru supraviețuire sunt cele cooperative se găsește în Axelrod, 1984;

¹³ Acest mod de a trata apariția instituției dreptului, cât și a celei contractuale, poate fi găsit expus pe larg în Buchanan, 1997.

parcursul cărora, nici persoanele cele mai luminate, dintre beneficiarii și promotorii drepturilor, n-au fost capabile să recunoască statutul pe deplin egal al unor întregi categorii de oameni (e.g. femei, persoane de culoare, sclavi).

Instituția proprietății

Trăim într-o lume în care resursele sunt rare, iar asigurarea supraviețuirii depinde esențial de apropierea de resurse. Mai mult, obținerea mijloacelor necesare supraviețuirii nu se produce întotdeauna instantaneu, fiind nevoie de multe ori de procese de transformare succesive ale resurselor. Desigur, aceste transformări succesive presupun abilitatea de a beneficia ulterior de roadele muncii actuale.

În condițiile rarității mijloacelor este posibil ca doi agenți diferiți să vrea să utilizeze același mijloc, apărând astfel o situație conflictuală. Rezolvarea primitivă a acestui conflict ar fi lupta între cei doi, învingătorul urmând să-și aproprieze mijlocul disputat. Rezolvarea elegantă este posibilă prin apariția instituției proprietății. Această instituție presupune o procedură care poate fi aplicată în fiecare caz particular pentru a stabili cărui agent îi revine dreptul de a folosi acel mijloc. Astfel, incertitudinea în ce privește disponibilitatea ulterioară a mijloacelor prezente este diminuată, fiind stimulată activitatea productivă în vederea consumului ulterior.

Desigur, probabilitatea de respectare a dreptului de proprietate, atunci când supraviețuirea imediată depinde în mod esențial de apropierea resursei ce aparține de drept celuilalt, este mică. Subzistența acestei instituții este posibilă în măsura în care agentului îi sunt disponibile soluții alternative ale căror costuri sunt preferabile costurilor implicate de apropierea unei resurse ce aparține de drept altcuiva.

Instituția contractului

Instituția contractului are la bază recunoașterea posibilității de a realiza schimburi reciproc avantajoase. Schimburile reciproc avantajoase sunt posibile în măsura în care agenții au seturi diferite de scopuri și în măsura în care există distribuții alternative ale mijloacelor între cei doi agenți astfel încât ambii să-și atingă mai eficient scopurile.

Eficiența instituției contractului presupune existența unui consimțământ liber cât mai mare și o probabilitate suficient de mare ca angajamentele stipulate contractual să fie îndeplinite. Măsura în care consimțământul este liber este dată de numărul alternativelor disponibile. Cu cât alternativele disponibile sunt mai multe, cu atât consimțământul este mai liber. Asta înseamnă că contractul de sclavie pe care îl acceptă cineva, atunci când singura alternativă disponibilă este moartea, este liber consimțit, deși într-o măsură minimă. Însă, cu cât gradul de libertate al consimțământului este mai mare cu atât mai mult contractul consimțit va reflecta urmărirea unor scopuri liber alese și nu încercarea de a evita situațiile cele mai inacceptabile.

De fapt, această distincție între urmărirea unor scopuri liber alese și încercare de a evita situații inacceptabile permite trasarea unei distincții normative între contractul legitim și cel nelegitim. Astfel, contractele legitime sunt acelea în care individul consimte să ofere ceva pentru că utilitatea a ceea ce va obține este considerată de el mai mare decât a ceea ce oferă. Iar contractele nelegitime sunt acelea în care individul consimte să ofere ceva nu pentru că ar obține ceva mai util, ci pentru că dacă nu ar oferi acel lucru, atunci consecințele ar fi inacceptabile (precum în cazul contractului de sclavie). În acest sens, gradul de libertate al unei societăți este dat de procentul de contracte legitime

din numărul total de contracte. Într-o societate în care gradul de libertate este maxim, toate contractele realizate sunt legitime.

Instituția pieței libere¹⁴

Instituția pieței libere are la bază același principiu ca și instituția contractuală. Diferența este mai degrabă una de accent. În cazul instituției contractului accentul este pus pe obligativitatea de a-ți respecta angajamentele contractuale. În cazul instituției pieței libere accentul este pus pe numărul alternativelor disponibile. Desigur, piața liberă presupune existența și eficiența instituției contractului. Însă, pe lângă asigurarea respectării contractelor este nevoie și de asigurarea competiției, acest lucru revenind la asigurarea libertății terțelor părți să se interpună în realizarea contractului prin avansarea unor oferte mai atrăgătoare.

Instituția pieței libere creează un proces care duce la stabilirea contractelor cele mai eficiente, datorită faptului că pune la dispoziție o cantitate de informație uriașă (prin intermediul cererii și ofertei). Atunci când numărul de oferte este foarte mare, cumpărătorul (cât și vânzătorul) va putea opta pentru contractul care îl avantajează cel mai mult prin simpla comparare a prețului diferitelor oferte (cereri). Prin urmare, eficiența pieței libere depinde de numărul cât mai mare al participanților. Sau, altfel spus, piața liberă funcționează după principiul intrării libere (oricine poate să încerce să vândă sau să cumpere) și al ieșirii selective (doar cei ce propun schimbările cele mai avantajoase vor și efectua tranzacțiile dorite). Mai mult, acest proces are o tendință inerentă spre eficientizare din moment ce orice nou vânzător venit pe piață trebuie să bată prețul competitorilor pentru a putea să-și vândă produsele. Iar de la un punct, acest lucru este posibil doar în măsura în care descoperă metode mai eficiente (deci mai ieftine) de a produce.

Desigur, nu orice piață este o piață liberă. Piețe existau și pe vremea faraonilor, și deși nimeni nu era obligat explicit să cumpere sau să vândă ceva, gradul de libertate al pieței era minim dat fiind faptul că nu oricine putea intra în competiție după bunul său plac. Problema asigurării unei piețe cât mai libere este o problemă extrem de dificilă, însă cert este că cu cât o piață este mai liberă cu atât libertatea de care se bucură participanții este mai mare.

Instituția domniei legii

Toată lumea beneficiază de instituțiile care ajută la sporirea libertății, însă nu toți prețuiesc libertatea, dincolo de utilitatea personală ce derivă din ea. Natura cooperantă a instituțiilor favorabile libertății oferă posibilitatea de a profita de eforturile constructive ale celorlalți în vederea maximizării profitului propriu. Această posibilitate de a parazita eforturile celorlalți în vederea câștigurilor proprii (mergând de la încălcarea drepturilor fundamentale ale celorlalți până la nerespectarea înțelegerilor contractuale) face necesară depunerea unui efort continuu pentru a împiedica aceste activități, menținând astfel stabilitatea socială.

Însă, cel puțin pentru cele mai mari dintre pericole (încălcarea dreptului la viață, la proprietate), neutralizarea lor se poate realiza doar prin recursul la forță, iar forța poate fi pusă în slujba unui scop doar dacă este controlată de către un om. Astfel, deși legile sunt menite să împiedice abuzul de forță, și chiar dacă ele sunt eficiente în a neutraliza abuzurile specifice

¹⁴ Pentru o expunere pe larg a modului în care funcționează instituția pieței libere vezi Kirzner, 1973.

pentru care au fost create, apare pericolul coruperii legii de către cei ce trebuie să o aplice. Aceștia, beneficiind de puterea de a dispune de lege în vederea aplicării ei, pot folosi această forță contrar menirii ei, în vederea obținerii de foloase personale. Pe termen lung aceste efecte sunt dezastruoase pentru libertatea majorității cetățenilor, ei ajungând la cheremul celor câțiva ce au puterea să folosească legea după bunul lor plac.

Menirea instituției domniei legii este de a împiedica acest efect dezastruos și de a prezerva astfel libertatea cetățenilor. Eficiența acestei instituții depinde de găsirea mecanismelor care să nu permită celor ce dețin puterea de a aplica legea, să o folosească în favoarea lor și în defavoarea restului cetățenilor.

Instituția spațiului public

Un efect al instituției proprietății este crearea spațiului privat. În acest spațiu, individul își poate urma nestingherit propriile scopuri. În măsura în care instituția proprietății este eficientă, delimitând clar drepturile de proprietate ale indivizilor, urmarea propriilor scopuri în propriul spațiu privat nu atrage încălcarea spațiului privat al altcuiva. Însă, spațiul privat este unul esențialmente discreționar, odată pătruns în spațiul privat al altcuiva fiind obligat să interacționezi cu acesta în condițiile puse de el.

Spațiul public vine ca un complementar al spațiului privat, reprezentând un teren neutru în care toți indivizii se bucură de exact aceleași drepturi. Spațiul public poate fi, precum piața, mai mult sau mai puțin liber, în sensul că poate fi mai mult sau mai puțin reglementat. Însă, în măsura în care oricum spațiul public este funcțional doar pe fondul asigurării spațiilor private, atunci devine evident că orice reglementare suplimentară în spațiul public ar trebui să emeargă prin consimțământul liber al participanților și să poată fi anulată unilateral de către orice participant. Cu alte cuvinte, într-un spațiu public sănătos oricine este liber să introducă orice propunere (căci ele nu vor afecta spațiile private ale celorlalți) și oricine este liber să preia orice consideră util.

Acestea au fost doar câteva dintre instituțiile libertății. Ele reprezintă condiții necesare pentru o societate liberă, iar măsura în care funcționează ele în prezent este greu de stabilit. Înțelegerea principiilor după care ele funcționează este într-adevăr un mare pas spre înțelegerea mecanismelor libertății, însă drumul către obținerea libertății depline este doar la început.

BIBLIOGRAFIE

- [1] Axelrod, R. - *The Evolution of Cooperation*, Basic Books, NY, 1984.
- [2] Berlin, Isaiah - *Patru eseuri despre libertate*, Edit. Humanitas, București, 1997.
- [3] Buchanan, James - *Limitele libertății*, Institutul European, Iași, 1997.
- [4] de Jasay Anthony - *Social Contract, Free Ride: A Study of the Public Goods Problem* Oxford University Press, 1989.
- [5] Kirzner, Israel - *Competition and Entrepreneurship*, University of Chicago Press, 1973.

[6] von Mises, Ludwig – *Human Action*, 2000 Online edition of the 3rd edition, copyright Mises Institute.

[7] Ostrom, E. - *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*, New York: Cambridge University Press, 1990.

[8] Rand, Ayn - *The Virtue of Selfishness*, Edit. Signet, 1964.